

UPPLANDS FORNMINNESFÖRENING

*Styrelsens berättelse över föreningens verksamhet
arbetsåret 1943—1944*

STYRELSE.

Fornminnesföreningens styrelse har under arbetsåret 1943—1944 utgjorts av följande personer:

Landshövding S. Linnér, ordf.

Professor Sune Lindqvist, Uppsala, v. ordf.

Professor Rutger Sernander, Uppsala.

Riksdagsman Gunnar Lodénius, Penningby.

Friherrinnan Wera von Essen, Salsta, Vattholma.

Antikvarie Bengt Thordeman, Stockholm.

Fabrikör Johan Larsson, Örbyhus.

Bankdirektör Karl Arosenius, Enköping.

Bankdirektör Fritz Sandelin, Uppsala, skattmästare.

Biblioteksamanuens Gustaf Holmgren, Uppsala.

Landsantikvarie Nils Sundquist, Uppsala, sekreterare.

Intendent Nils Ålenius, Uppsala.

Rektor Wilh. Matsson, Vaddö.

Direktör Eric Wolrath, Uppsala.

Utsedda av Uppsala stad:

Redaktör Helge Gad, Uppsala.

Fil. lic. Karl Söderberg, Uppsala.

Suppl. för de två sistnämnda:

Fil. mag. Ragnar H. Edenman, Uppsala.

Rektor Herbert Lundh, Uppsala.

Verkställande utskott: Verkställande utskottet har haft följande sammansättning: Landshövding Linnér, ordf., prof. Lindqvist, biblioteksamanuens Holmgren, dir. Wolrath, skattmästaren och sekreteraren.

Revisorer: Föreningens revisorer hava varit bankdirektör G. A. Barre och godsägare Hugo Ruhngård med fru Jenny Lindgren och f. sysslöman K. J. Sundberg som ersättare.

ÅRSSAMMANTRÄDE.

Sedan styrelsen hållit sammanträde 14 maj hölls föreningens årsmöte söndagen 30 maj vid Salsta, dit föreningen inbjudits av friherrinnan Wera von Essen. Årsmötet var samtidigt att betrakta som vårutflykt. Ej mindre än omkring 300 personer deltog. Dagen gynnades av det mest strålande för-sommarväder. Avfärden från Uppsala skedde med extratåg och bland de närvarande sågos representanter för praktiskt taget alla delar av Uppland, från Hållnäs i norr till Altuna i sydväst. Yngste deltagare var lille Sven Hörner, 8 år, äldsta fru Emma Osti, 83 år.

Årsmötesförhandlingarna, som höllos ute i det fria å planen sydväst om slottet, inleddes med att ordföranden, landshövding Linnér, vände sig i ett tal till vårutflyktens värdinna, friherrinnan von Essen, och framhöll att det i dessa dagar vore jämnt 30 år sedan friherrinnan von Essen för första gången som maka till baron Fredrik von Essen gjorde sitt intåg på Salsta. De trettio åren ha varit fyllda av liv och verksamhet. Det var en yttring av friherrinnans välvilja mot fornminnesföreningen, då hon nu bjöd den till Salsta. Intet vore mera glädjande än att vid detta jubileumstillfälle få framföra ett tack och en hyllning.

Efter årsmötesförhandlingarna vidtog, efter gemensam lunch i det fria, visning av Salsta slott under friherrinnan von Essens ledning. Härefter följde fotvandring till den omkring 3 km. nordöst om Salsta slott belägna fornborgen Salsta borg, vilken demonstrerades av prof. Sune Lindqvist.

Efter återkomst till Uppsala samlades man till gemensam middag å restaurang Rullan, varvid fil. lic. Lars Faxén höll ett livligt uppskattat kåserande föredrag om Strövtåg i uppländska marker.

ANSLAG OCH GÄVOR.

Fornminnesföreningen har under år 1943 alltjämt haft förmånen att erhålla ekonomiskt stöd för sin verksamhet från myndigheter, vissa institutioner och enskilda. Uppsala läns landsting har anslagit kr. 4,000, Stockholms läns landsting 1,600 och Uppsala stad 5,000. Till tryckningskostnad för en monografi över Uppsala slotts byggnadshistoria, avsedd att ingå i Upplands fornminnesförenings tidskrift, har ingenjör Anders Diös, Uppsala, överlämnat 5,000 kr.

FRÅN VERKSAMHETEN.

Beträffande föreningens verksamhet inom landskapets kulturminnesvård hänvisas till vad som nedan anföres under Tjänstemännens verksamhet. Medlemsvärningen har fortsatts och ett flertal ortsombud ha svarat för distribueringen av årsboken i bygderna. Sammanlagda antalet ortsombud var 1 april 1944 112 st.

Under år 1943 kunde föreningens lokalfråga beträffande mottagningsrum för tjänstemännen, för expeditionen, bibliotek, arkiv m. m. lösas. Dylika lokaler, som tidigare varit förlagda till Gustavianum, därefter till Gamla Kemikum och senast till Värmlands nations gamla hus vid Riddartorget, ha visat sig alldeles nödvändiga för föreningens verksamhet. Sedan de disponibla utrymmena vid Riddartorget emellertid tagits i anspråk av nationalekonomiska seminariet vid Uppsala universitet stod föreningen utan lokaler. Den bekymmersamma situationen räddades genom ett från Uppsala stad utgåendet extra anslag, vilket möjliggjorde nya lokalers förhyrande från 1 juli 1943 i fastigheten Sysslomansgatan 10.

TJÄNSTEMÄNNENS VERKSAMHET.

Landsantikvarien.

Under förlidet arbetsår har landsantikvarien, som tillika tjänstgjort som sekreterare, redaktör för årsboken och tidskriften samt expeditiönsföreståndare, handlagt ett stort an-

tal ärenden, i huvudsak rörande forntiden och medeltiden. För Riksantikvarieämbetet har ett ej ringa antal yttranden rörande olika kulturminnesvårdsfrågor avgivits.

I Uppsala har landsantikvarien såsom sekreterare och verkställande medlem i Kommittén för tillvaratagande av fornynd handlagt topografiska ärenden samt byggnadshistoriska undersökningar. Uppmätning av äldre arkitektur har fortsatts. Den tidigare påbörjade byggnadshistoriska undersökningen av Uppsala slott, särskilt ruinkomplexet i Gröna kullen, har likaledes fortsatts. Arbetena utföras i samråd med Kungl. Byggnadsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet och arbetskraften utgöres av vapenfria värnpliktiga. Medel till material för vissa konserveringsarbeten ha beviljats av Byggnadsstyrelsen. På platsen mellan Domkyrkan och Dekanhuset har påträffats en medeltida tegelugn av ansenliga dimensioner. Sannolikt är att densamma ingått i det tegelbruk, vid vilket teglet till domkyrkobygget slagits.

I *Enköping* har landsantikvarien på uppdrag av Enköpings stad utarbetat program och kostnadsberäkning för ordnande av den vänster om Samrealskolan belägna S. Iliansplatsen, där som bekant vid schaktningsarbeten påträffats grundmur till två kyrkor från 1100- och 1300-talen.

På *landsbygden* har landsantikvarien utfört ett flertal kontroll- och undersökningsarbeten i samråd med Riksantikvarieämbetet. Rörande *forntiden* har undersökningar och besiktningar gjorts i följande socknar: Balingsta, Bälinge, Gamla Uppsala, Haga, Lena, Lillkyrka, Skogstibble, Vessland, Ärentuna; rörande *medeltiden* i Lillkyrka, Tillinge, Ärentuna samt *nyare tiden* i Adelsö och Bälinge.

Landsantikvarien har under året publicerat ett tiotal uppsatser av skiftande kulturhistoriskt innehåll samt hållit ett stort antal föredrag i stad och på land.

Intendenten.

Intendenten har tjänstgjort som föreståndare för Upplandsmuseet och som konsulent vid de uppländska hembygds- och

museiföreningarna samt deltagit i redigeringen av årsboken. Beträffande verksamheten vid Upplandsmuseet hänvisas till särskild berättelse.

Intendenten har bistått hembygdsföreningarna samt i vissa fall nykterhets-, J. U. F.- och föreläsningsföreningar med insamling av kulturhistoriskt material, flyttning av byggnader, restaureringar, omordnande och katalogisering av samlingar, ledandet av hembygdskurser och studiecirklar i hembygds-kunskap, föredrag etc. samt i två fall även med publikations-verksamhet. I årsboken 1943 ha lämnats redogörelser för de viktigare arbetena.

Tre nya hembygdsföreningar ha bildats, alla i västra Uppland. En av dem, Västerlövsta, är f. n. landskapets största förening.

Under det gångna året ha mera metodiska inventeringar skett av det gamla byggnadsbeståndet och av gamla redskap och möbler. Detta har lett till att värdefulla byggnader räddats och föreningarnas samlingar fått betydande tillskott. På orter där ingen hembygdsförening verkat har också intendenten lämnat bistånd till andra ideella föreningar. I Rasbo har sålunda en föreläsningsförening erhållit kommunalt anslag till en större inventering detta år, och föreningen skall ombildas till hembygds- och föreläsningsförening. Inom Östhammars I. O. G. T. ha flera studiecirklar arbetat med hembygdsundersökningar, vilkas studiearbete lett till att flere nya byggnader förvärvats till friluftsmuseet »Gammelhus». Inom en förening, Västerlövsta, har intendenten på föreningens uppdrag utfört en brett lagd kulturhistorisk sockeninventering, till vilken föreningen erhöll kommunalt anslag. Delar av det därvid sammanbragta materialet publicerades i en redogörelse i årsboken, »Träslotten i Västerlövsta». Denna undersökning ledde också till att byggnader, möbler m. m. förvärvades för den anläggning som föreningen detta år skall utföra med utgångspunkt från den förra sommaren nedtagna manbyggnaden från Heby by.

Det sedan flere år pågående arbetet med katalogiseringen

av föreningens samlingar har så långt möjligt forcerats. Mycket återstår dock ännu att göra även vid de bäst katalogiserade samlingarna i Enköping.

I två fall har föreningarna även erhållit bistånd med publiceringsarbete. Sålunda ha handledningar tryckts för Enköpings museum samt för Disagården i Gamla Uppsala.

Beträffande verksamheten i Disagillet och Disastiftelsen hänvisas till redogörelser i årsboken. Hållnäs hembygdsförening erhöll årets belöning, och i samband med Disagillet kallades intresserade hembygdsvårdare till en diskussionssammankomst, varvid behandlades populariserandet av kulturhistoriskt material samt bygdespelen. Även innevarande år har en sådan sammankomst anordnats, emedan de visat sig fylla ett behov.

Intendenten medverkade vid förarbetena till Upplands dag på Skansen, för vilken redogörelse lämnats i årsboken.

Intendenten har förutom artiklar i årsboken under året publicerat, artiklar i pressen, J. U. F.-bladet m. m., samt »Bygdegårdarna» (Bygd och Natur) och »Julträd och majstång» (U. N. T:s julnummer).

PUBLIKATIONER.

Föreningens årsbok UPPLAND, under redaktion av Nils Sundquist, Nils Ålenius och Helge Gad, utsändes i december till medlemmarna. Ur innehållet må anföras följande uppsatser: Tal vid Upplands dag på Skansen 14 juni 1943 av Birger Ekeberg, Stad och land i Uppland av J. Ejdestam, Gunilla-klockan av Nils Sundquist, Träslotten i Västerlöfsta av Nils Ålenius, Dominicus-statyn i Sigtuna Mariakyrka av Carl R. af Ugglas, Grissbacharna på Salnecke av K. S. O. Gyllenadler, Plöjningstävlingar i Uppland för 100 år sedan av Märta Tamm-Götlind.

Under samlingsrubriken Från hembygdsarbetet lämnas rapporter från lokalföreningarnas verksamhet.

Till årsmötet 1943 utsändes häfte 46: 3 av Upplands fornminnesförenings tidskrift, vilket ägnades föreningens förut-

varande sekreterare, bibliotekarien Oskar Lundberg, »med tacksam erkänsla för hans mångåriga och framgångsrika främjande av föreningens vetenskapliga och folkupplysande syften». Häftet innehöll följande uppsatser: Den Torstensonska kalken i Länna kyrka av Carl R. af Ugglas, Lottas gård i Kvek av Nils Ålenius, Taravalmålningar i Skytteanum i Uppsala av Aug. Hahr, En yxa av älghorn från Uppsala av Nils Sundquist, Gravfältet vid Kvarnbo och Läbyområdets äldre vägsystem av Gunnar Ekholm, Herr Hans Johannis' i Skå anteckningsbok 1502—1535 utgiven av Isak Collijn, Fyrisåmynningen och landhöjningen av Nils G. Hörner.

Till omkring 1 juni 1944 beräknas häfte 47: 1 av Upplands Fornminnesförenings tidskrift utkomma.

VERKSAMHET NÄRA KNUTEN TILL FÖRENINGENS.

Trots av tidsläget försvårade yttre förhållanden ha de många hembygdsföreningarna ute i landskapet fortsatt sitt målmedvetna arbete till den uppländska hembygdsvårdens fromma. För den insats de sålunda gjort betygar Upplands Fornminnesförening dem sin stora tacksamhet. I det förhållandet att under sistförflutet år icke mindre än tre nya uppländska hembygdsföreningar bildats ser fornminnesföreningen ett bevis för att den folkrörelse, som tagit till sin uppgift att vårda fädrens minnen och göra bygden levande och kulturellt livskraftig, växer sig alltmer stark. Föreningen stannar också i tacksamhetsskuld till de många specialsammanslutningar, såsom Disastiftelsen, Stiftelsen Geijersgården, Kommittén för tillvaratagande av fornfynd i Uppsala m. fl., vilka genom sin verksamhet avbördat landskapsorganisationen ett flertal viktiga ärenden.

EXPEDITION, ARKIV M. M.

Föreningens expedition för utlösen av årsboken, biljettförsäljning till utflykter m. m. har, som ovan nämnts, sedan 1 juli 1943 varit förlagd till Sysslomansgatan 10, 2 tr.

Bibliotek och arkiv har under året väsentligt utökats, dels genom gåvor, dels genom byten med andra fornminnesföreningar och hembygdsförbund. I vissa fall ha för verksamheten nödvändiga böcker inköpts. Föreningen vill lägga minnesgoda personer på hjärtat att skänka litteratur rörande landskapet Uppland till föreningens bibliotek.

EKONOMISK STÄLLNING.

Föreningens ekonomiska ställning är alltjämt bekymmersam. Föreningen är därför i största behov av att få sina anslag från myndigheterna inom föreningens verksamhetsområde utökade. Föreningen glädjer sig åt att även det gångna verksamhetsåret ur medlemssynpunkt varit framgångsrikt, men vill rikta en uppmaning till alla medlemmar att bidra till utökandet av medlemsnumerären. Härigenom skulle det vara möjligt att ej behöva minska omfånget av publikationsverksamheten.

Föreningen vill slutligen till alla myndigheter, föreningar och enskilda, som under förlidet arbetsår på olika sätt lämnat verksamheten sitt stöd, rikta ett varmt tack för visad välvilja och förståelse.

Uppsala 6 maj 1944.

S. LINNÉR.

Ordf.

Nils Sundquist.

Sekr.